

Отримано: 27 листопада 2016 р.

Прорецензовано: 02 грудня 2016 р.

Прийнято до друку: 07 грудня 2016 р.

Непочатенко О. О., Пташник С. А. Інвестиційно-інноваційне забезпечення підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств / О. О. Непочатенко, С. А. Пташник // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», грудень 2016. – № 3(31). – С. 42–47.

УДК [658.152+658.589]:631.11

JEL-класифікація: Q

Непочатенко Олена Олександрівна,

доктор економічних наук, професор, ректор Уманського національного університету садівництва

Пташник Світлана Андріївна,

аспірантка Уманського національного університету садівництва

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті визначено та обґрунтовано необхідність розвитку аграрних підприємств на основі використання інноваційних технологій у провідних галузях аграрних підприємств із метою забезпечення їх конкурентоспроможності. Доведено, що інноваційно-інвестиційна політика здійснює значний вплив на діяльність сільськогосподарських підприємств, адже без інновацій неможливо підвищити конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції, а без інвестицій – здійснити ринкові перетворення та втілити їх у життя.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, конкурентоспроможність, державне регулювання, економічний розвиток, інновації, інвестиції.

Непочатенко Елена Александровна,

доктор экономических наук, профессор, ректор Уманского национального университета садоводства

Пташник Светлана Андреевна,

аспирантка Уманского национального университета садоводства

ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье определены и обоснованы необходимость развития аграрных предприятий на основе использования инновационных технологий в ведущих отраслях аграрных предприятий с целью обеспечения их конкурентоспособности. Доказано, что инновационно-инвестиционная политика оказывает значительное влияние на деятельность сельскохозяйственных предприятий, ведь без инноваций невозможно повысить конкурентоспособность отечественной сельскохозяйственной продукции, а без инвестиций – осуществить рыночные преобразования и воплотить их в жизнь.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, конкурентоспособность, государственное регулирование, экономическое развитие, инновации, инвестиции.

Elena Nepochatenko,

Doctor of Economics, Professor, Rector of Uman National University of Horticulture

Svetlana Ptashnyk,

postgraduate of Uman National University of Horticulture

INVESTMENT AND INNOVATION TO ENSURE INCREASED COMPETITIVENESS OF FARMS

The article outlines and the necessity of development of agricultural enterprises based on innovative technologies in major areas of agricultural enterprises to ensure their competitiveness. Proved that innovation and investment policy has a significant impact on the activities of agricultural enterprises without innovation because it is impossible to increase the competitiveness of domestic agricultural products, and without investment – to implement market reforms and bring them to life.

Key words: farms, competitiveness, regulation, economic development, innovation and investment.

Постановка проблеми. Інноваційно-інвестиційна політика здійснює значний вплив на діяльність сільськогосподарських підприємств, адже без інновацій неможливо підвищити конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції, а без інвестицій – здійснити ринкові перетворення та втілити їх у життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження інноваційно-інвестиційної діяльності в галузі АПК постійно перебуває в полі уваги провідних вітчизняних та іноземних учених: О. І. Амоша, І. В. Алексеева, В. Я. Амбросов, Ю. М. Багал, Є. І. Бойко, А. С. Гальчинський, В. М. Геєць,

В. Г. Дем'янишин, О. Пестова, О. О. Прутська, Л. І. Рейкова, П. Т. Саблук, В. П. Семиноженко, О. Г. Шпикуляк, Н. G. Barnett, J. L. Campbell, Joseph A. Schumpeter та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є визначення інвестиційно-інноваційного забезпечення підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. Україна має відкритий та прозорий правовий режим іноземного інвестування, що за багатьма параметрами відповідає міжнародним нормам. У сучасні кризові часи країна утримала загальну відкриту позицію, характерну для її законодавства з часу набуття незалежності в 1991 р., включно із захистом від націоналізації та наданням гарантій компенсації та репатріації прибутку. Окрім цього, державні підприємства все ще відіграють головну роль в агросекторі та отримують переваги через пільгові умови діяльності, що підтримує приватне інвестування.

Хоча **банківська система** України є відносно добре розвинутою, доступ до фінансування залишається обмеженим, особливо для малих і середніх підприємств. У період 2013-2014 рр., згідно із Звітом про глобальну конкурентоспроможність (Global Competitiveness Report), 16,7% респондентів визначили доступ до фінансування перешкодою номер один для ведення бізнесу. Цей показник виріс із 15,3% порівняно з 2012-2013 рр. і випередив корупцію та неефективність державного управління [7].

Як результат, – **внутрішнє самофінансування** з нерозподіленого прибутку (60%) та з власних заощаджень (13%) залишається найбільшим джерелом фінансування. Майже половина виробників продає 80-100% свого нового врожаю негайно для отримання фінансування своїх оборотних коштів [7].

Тоді, коли в банківському секторі зосереджено 95% загального обсягу активів фінансового сектору, за останні роки зростання банківських активів майже призупинилося. У 2012 р. валовий обсяг кредитного портфеля в банківському секторі збільшився тільки на 2%, здебільшого за рахунок кредитування корпоративного сектору. У 2013 р. тільки 19% компаній користувалися банківськими кредитами, а це на 10% пунктів менше, ніж у Східній Європі [1].

Банки обмежують своє кредитування сектору, який вони сприймають як відносно ризиковий, тоді як частка прострочених кредитів в агросекторі за останні роки постійно була меншою, ніж у багатьох інших секторах (таблиця 1). У 2013 р. аграрний сектор виріс на 13%, – найбільше зростання серед усіх секторів економіки, – але його частка в кредитних портфелях комерційних банків становить тільки 6%.

Таблиця 1

**Прострочені кредити комерційних банків за секторами економіки
(відсоток кредитного портфеля), %**

Сектор	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Сільське господарство	8	7	6	11
Промисловість	11	9	10	18
Торгівля і послуги	9	8	7	10
Будівництво	14	15	9	11
Енергетика і комунальне господарство	1	4	1	6
Нерухомість	12	10	10	10
Освіта, дослідження і розробка	7	9	3	44
У середньому	10	9	70	12

Джерело: розрахунки ОЕСР на базі даних НБУ, 2015.

Складність доступу до фінансування можна пояснити існуванням декількох причин, зокрема вони стосуються малих і середніх підприємств:

– **Високий рівень відсоткових ставок:** за 2012-2013 рр. відсоткові ставки коливалися в межах 15% – 23% за кредитами аграрним виробникам у національній валюті та в межах 7% – 12% за кредитами в іноземній валюті. Відсоткові ставки за кредитами в малих та середніх підприємствах можуть сягати 40%. Кредити в іноземній валюті мають нижчу відсоткову ставку, але вимоги до позичальника є більш жорсткими, бо такі кредити вважають високо ризиковими транзакціями [2; 3].

– **Короткострокові кредити, що їх отримує невелика категорія клієнтів:** згідно із даними Національного банку України (НБУ), половина корпоративних кредитів має строк погашення менше одного року, і 12% кредитів мають строк погашення п'ять і більше років. Коли комерційні банки видають кредити малим та середнім підприємствам, такі кредити є виключно короткостроковими – до шести місяців [2; 6]. Банківські кредити націлені на кілька великих бізнес груп, які потребують великих капіталовкладень, і це ускладнює доступ малим та середнім підприємствам до фінансування.

– **Непевна, відсутня або недоступна інформація про кредитоспроможність позичальників:** багато банків називають відсутність адекватної кредитної історії перешкодою зростання їх портфелів. Це стри-

мує кредитування сегментів, що не отримують банківські послуги, або нових компаній. Існуюча зараз система кредитної інформації є фрагментованою, ненадійною і неповною. Сама система складається з семи ліцензованих бюро кредитних історій, із яких функціонують три, що збирають не стандартизовані дані, які їм постачають окремі банки. Багато малих та середніх підприємств потерпають від неадекватної спроможності управління, слабкого дотримання стандартів бухгалтерського обліку та звітності, мають низький рівень прозорості. Рівень фінансової грамотності їх управлінців часто низький. Таким чином, більшість банків користуються жорсткими показниками ризику, що призводить до формування занадто високих відсоткових ставок, а кредити в іноземній валюті закон забороняє видавати малим та середнім підприємствам, що не є експортерами. Затримки, витрати і ризики, притаманні пошуку інформації про позичальників переносяться на позичальників у формі високих відсоткових ставок, менш сприятливих умов та відмов заявникам [4].

– *Нестача застави*, особливо в малих та середніх підприємств: комерційні банки часто вимагають заставу вартістю 100% – 200% від суми кредиту. Через мораторій банки не приймають землю під заставу. Такі активи як нерухоме майно, сільськогосподарська техніка, обладнання і машини, часто зношені та не мають достатньої вартості, а сільськогосподарську продукцію вважають ризиковою заставою через сезонність, її уразливість до шкоди протягом зберігання і транспортування, а також через схильність до псування [2].

Не банківські фінансові установи тримають тільки коло 5% активів фінансового сектору України, і 4,5% цих установ – це страхові компанії. Інші не банківські компанії, – факторингові, лізингові, а також кредитні спілки, – тримають незначні долі активів, порівняно з банками [4]. Хоча *ринок страхування* може сприяти розширенню доступу до фінансування шляхом зниження аграрних ризиків та зменшення вимог банків, що супроводжують доступ до кредиту, цей ринок залишається недостатньо розвинутим в аграрному секторі.

Великі агрохолдинги мають можливість залучати кредитні кошти іноземних фінансових установ, включно з Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) та Міжнародною фінансовою корпорацією (МФК). Ці установи пропонують ставки за кредитами на рівні до 10% в іноземній валюті, що менше, ніж у банках, але вартість обслуговування цих кредитів є високою, як у грошовому еквіваленті, так і в термінах трудових витрат. У 2013 р. ЄБРР надав кредити великим агрохолдингам на загальну суму EUR 160 млн [3, 5].

Іноземні експортно-кредитні агенції, – установи, створені у країнах експортерів обладнання і техніки для сприяння експорту цих товарів, – є гарним джерелом фінансування за умови наявності страхового покриття. Українські підприємства мають доступ до програм експортно-кредитних агенцій у США, Японії, Великій Британії, Німеччині, Франції та Нідерландах. Переваги такого фінансування містять: низький рівень відсоткових ставок; пропозицію невеликого мінімального обсягу фінансування, що робить такі інструменти доступними для підприємств середнього розміру; відсутність застави, яку заміщує страхування; а також варіант окремого фінансування авансового платежу строком до одного року. Розмір авансового платежу зазвичай становить 15% чи більше. До недоліків можна віднести необхідність договірною оформлення технічних гарантій і поручительств, що може мати наслідком додаткові видатки на верифікацію та подання документації, а також оплата страхування, і це підвищує реальну відсоткову ставку. Деякі такі програми можуть тимчасово припинити діяльність через зниження суверенного рейтингу України [20].

Малі та середні підприємства покладаються, головним чином, на кредитні спілки, і це, певно, найбільш поширений механізм фінансування невеликих підприємств. Кредитні спілки функціонують на рівні громади в сільській місцевості, кредитують виключно фізичних осіб на засадах довіри і персональних стосунків. Їх вимоги до застави є меншими, ніж вартість кредитів, але часто відсоткові ставки є вищими, ніж у комерційних банках.

Державні програми, націлені на полегшення доступу до фінансування, не досягли успіху. Малі та середні підприємства не мають легкого доступу до них, у таких програм обмежене фінансування, вони підпадають під часті зміни законодавства, а також мають репутацію невмілого управління, що зменшує їх привабливість для агробізнесу. Наприклад, Український державний фонд підтримки фермерських господарств має надавати кредити фермерам, але цей Фонд не функціонує, бо кошти Державного бюджету на цю програму у 2015 р. (UAH 25,6 млн) не виділені [4].

Неменш важливими факторами підвищення продуктивності та залучення інвестицій у сільське господарство є динамічні інноваційні системи в аграрному секторі. Необхідно сприяти партнерству між національними і міжнародними дослідницькими установами, кращому реагуванню досліджень на попит, а також ефективно захищати права інтелектуальної власності у процесі розбудови дійових інноваційних систем.

Дослідження і розробку в сільському господарстві України виконують чотири типи організацій: Національна академія аграрних наук (НААН), – головна організація; 15 науково-дослідних інститутів (НДІ) за секторами, що підпорядковані Мінагрополітики, чотири з яких фінансуються з Державного бюджету;

установи вищої аграрної освіти; підрозділи дослідження і розробки великих аграрних компаній, що виконують власні дослідження, що фінансуються з приватних джерел [8].

Дослідження і розробка в сільському господарстві стикаються з декількома проблемами:

По-перше, – обмежена співпраця з галуззю. До речі, не існує механізм, що дозволяв би залучати приватний сектор до визначення пріоритетів наукових досліджень, і в наслідок цього – невідповідність дослідницьких проєктів і розробок НААН потребам агробізнесу [2,10].

По-друге, інтенсивність досліджень і розробок залишаються на низькому рівні, порівняно до країн-членів Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) (рис.1).

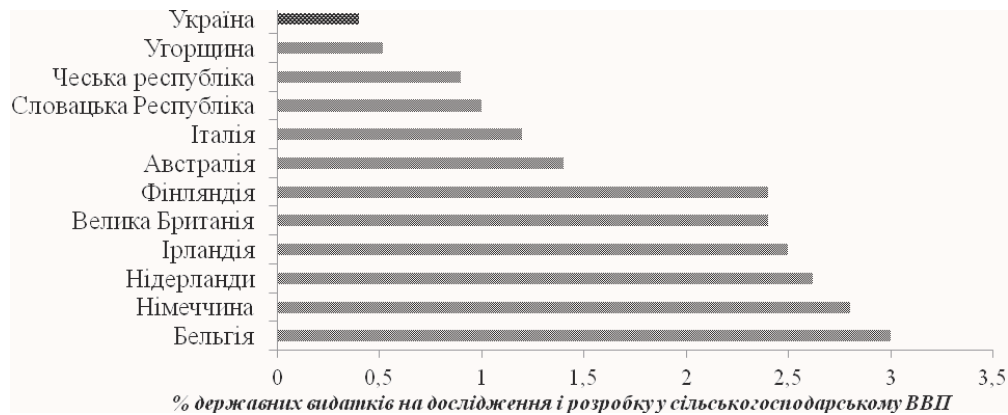

Рис. 1. Інтенсивність досліджень і розробок у сільському господарстві, 2013 р.

Джерело: розраховано за даними Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) [27; 28; 29].

У відповідь на скорочення державних видатків на дослідження і розробку НААН збирається тісніше співпрацювати з приватним сектором, що зазначено у стратегії на наступні п'ять років, яку оприлюднено у квітні 2015 р. для консультацій із європейськими партнерами. Стратегія також передбачає надання фермерам оплачуваних послуг дослідження і розробки та консультацій [9].

Інвестиції безпосередньо пов'язані з інноваціями у своєму впровадженні, тому обсяг інвестицій фактично унормовує висновок про динаміку інновацій та ефективність ринку інноваційного продукту [11]. Дані, наведені на рисунку 2, підтверджують невинне зростання іноземних інвестицій у сільське господарство, з 206 млн дол. США у 2005 р. до 838,3 млн у 2012 р., що вказує на відносно якісне сприйняття інновацій підприємствами галузі, і це за відсутності головної інституційної умови активізації інноваційного процесу – ринку земель сільськогосподарського призначення. Таким чином, тут можна стверджувати, що інституційно-організаційна будова інноваційного процесу є нестійкою, а часті зміни загальноекономічних інституційних умов призводять до зниження інвестиційно-інноваційної привабливості (починаючи з 2013 р.)

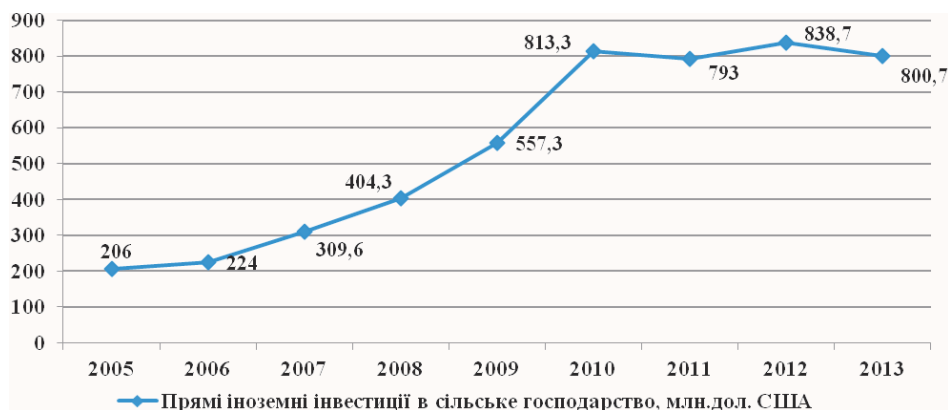

Рис. 2. Прямі іноземні інвестиції в сільське господарство, млн дол. США

Джерело: сформовано на основі статистичних даних та опрацьованої літератури

Нами визначено чинники, що перешкоджають інноваційній діяльності в аграрній сфері, а також ефективному функціонуванню ринку інновацій: цінові, інформаційні та ринкові чинники, причини інноваційної діяльності, а саме: нестача власних коштів, майже однаковою мірою заважають впроваджувати передові промислові технології такі чинники, як великі витрати на нововведення, недостатня фінансова підтримка держави, високий економічний ризик, тривалий термін окупності нововведень, недосконалість та недостатність інформаційного забезпечення інноваційної діяльності аграрних підприємств.

Таблиця 2

Чинники, що перешкоджають інноваційній діяльності в аграрній сфері

Чинники	Характеристика
Інформаційні чинники	Відсутність кваліфікованого персоналу
	Відсутність інформації про технології та ринки
	Труднощі знаходження партнерів для інноваційної діяльності
Цінові чинники	Відсутність фінансування за межами підприємства
	Низькі витрати на інноваційну діяльність
	Нестача коштів у межах підприємства
Ринкові чинники	На ринку домінують певні підприємства
	Не визначений попит на інноваційні товари та послуги

Джерело: сформовано автором за результатами наукових досліджень.

Відсутність чіткої методології формування облікової інформації та впорядкованої системи внутрішньої звітності щодо інноваційної діяльності підприємств стає перешкоджати ефективному управлінню інноваційними процесами. Детальніше розглянуто в таблиці 2.

Всеохопливими і за своєю функціональною спрямованістю й оцінювальними ефектами є інститут ринку (як система та середовище взаємодії економічних агентів), а також інститут конкуренції (рис. 3). Інститут конкуренції охоплює відносини між усіма типами економічних суб'єктів на всіх рівнях управління. Конкуренція залежить від інституційної організації суспільства, причому остання визначає сукупність суспільних механізмів взаємодії в разі максимізації корисності від раціонального вибору, під час виробництва і розподілу благ. Загострення конкуренції стимулює збільшення інвестицій у НДДКР, використання інновацій, підвищує якість продукції і веде до зниження витрат. Відсутність доступу до отримання повної інформації та прозорості ринкових відносин загострює конкуренцію і супроводжується використанням її недобросовісних форм.

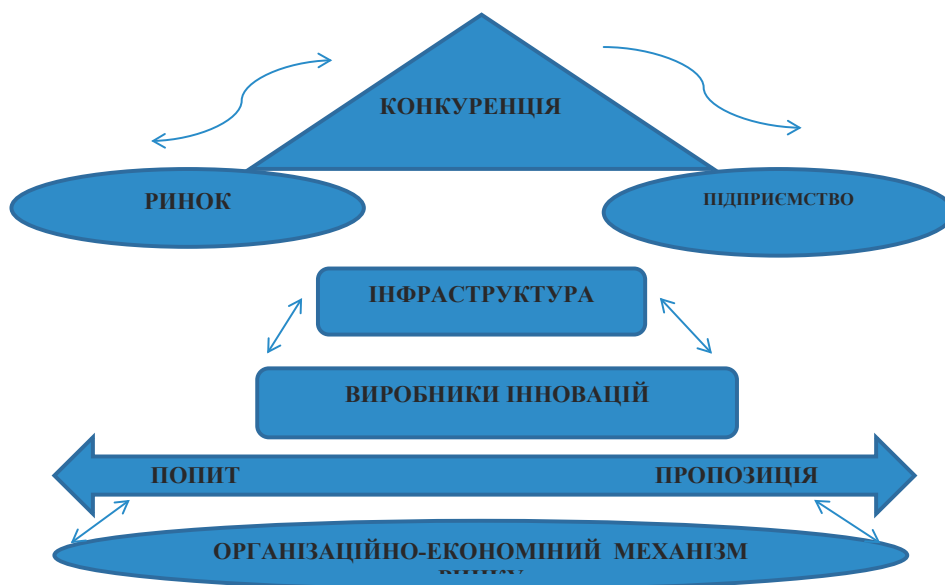

Рис. 3. Організаційно-економічні параметри інституту ринку та конкуренції в інноваційній діяльності й у аграрній сфері

Джерело: розроблено автором.

Різні інституційні системи мають неоднакові інноваційні можливості. Відсталі регіони, країни втрачають свій інноваційний потенціал, оскільки інституційне середовище не створює необхідної бізнес впевненості для підприємців, як це організовано в індустріально розвинених країнах. Інституційна конкуренція виражається в тому, наскільки функціонуючі інститути (організації), традиції, звичаї, норми, правила стимулюють розвиток суперництва, змагальності та використання конкурентних переваг в умовах недосконалої [12].

Висновки. Впровадження інновацій у виробничу діяльність аграрних підприємств дозволить: сформувати інфраструктуру ринку інноваційної продукції сукупністю організацій, колективів, окремих спеціалістів, потенційно спроможних виконувати інноваційну діяльність; забезпечити платоспроможність сільськогосподарських товаровиробників, що підвищить попит та обсяги придбання інноваційного продукту; збільшити обсяги не лише зовнішніх, а і внутрішніх інвестицій під час здійснення трансферу завершених розробок; прискорити частоту та обсяги пропозиції інновацій та подолання існуючого дефіциту інвестиційного капіталу; стимулювання з боку держави аграрних підприємств до інноваційного оновлення шляхом дотацій та преференцій.

Інноваційний розвиток сільського господарства базується на здійсненні державної аграрної та інвестиційної політики, спрямованої на активізацію нововведень, як пріоритетної складової загальної стратегії підвищення національної конкурентоспроможності через забезпечення конкурентоспроможності на мікрорівні, забезпечення умов для реалізації вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами стратегії просування на зовнішніх ринках, підтримки конструктивної конкуренції на внутрішньому ринку, що стимулюватиме аграрні формування до інноваційної діяльності, забезпечення тісної інтеграції виробництва і науки, з метою сприяння випереджальному розвитку науково-технологічної сфери конкуренції.

Отже, забезпечити стабільний, конкурентоспроможний і сталий розвиток сільськогосподарських підприємств можливо лише в тому випадку, коли цей розвиток здійснюватиметься на основі інвестиційно-інноваційного забезпечення.

Література:

1. BEEPSV (2011-2014), – п'ятого раунду Опитування щодо середовища ведення бізнесу та результатів діяльності підприємств (theBusinessEnvironmentandEnterprisePerformanceSurvey), виконаного є БРР і Світовим банком (дані знаходяться на <http://ebrd-beeps.com/>). Компанії, які обмежені в кредитуванні, повідомляли про потребу в кредиті, проте, або вирішили не подавати заявку на отримання кредиту, або отримали відмову банку. До країн Східної Європи та Південного Кавказу належать Україна, Молдова, Білорусь, Грузія, Вірменія та Азербайджан.
2. UCAB (2015), Consultations with UCAB in February and March 2015.
3. UCAB (2014a), Doing Business in Ukraine 2014, Ukrainian Agribusiness Cl.
4. WB (2014c), Ukraine – Opportunities and challenges for private sector development, World Bank and International Finance Corporation.
5. NBU(2015), www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65162&cat_id=36674 accessed on 27 February 2015.
6. ProstoBank Consulting, (2015), Prostobiz Project Database, [www.prostobiz.ua/kredity/rejtingi/\(kind\)/agrokredit/\(cur\)/UAH/\(term\)/365/\(sum\)/500000/\(prepayment\)/70](http://www.prostobiz.ua/kredity/rejtingi/(kind)/agrokredit/(cur)/UAH/(term)/365/(sum)/500000/(prepayment)/70) accessed on 9 April 2015.
7. IFC (2013), Agro insurance market of Ukraine in 2013 – Analytical Study.
8. MAPF (2015), Interviews held at, presentations and website of MAPF, February-April 2015.
9. NAAS (2015), Interviews with NAAS in April 2015 and website of NAAS.
10. OECD (2013a), Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2013 : OECD Countries and Emerging Economies, OECD Publishing.
11. OECD (2014), OECD study visit to L'viv to set up a pilot internship scheme, September 2014
12. OECD (2015b), OECD.Stat Extracts, Gross domestic expenditure on R-D by sector of performance and field of science, https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GERD_COST# accessed on 16 April 2015.